

GH. MĂNUCU ADAMEȘTEANU, *Istoria Dobrogei în perioada 969–1204. Contribuții arheologice și numismatice*, Editura Mad Linotype, București, 2001, 500 p.

La cumpăna dintre primele două milenii ale erei creștine, spațiul est și sud-est european cunoaște puternice reverberații datorate valurilor numeroase ale turanicilor ce s-au scurs neconținut dinspre imensele stepe eurasiatice. Aceste raiduri au modificat echilibrul de forțe în zonă și au periclitat serios poziția Imperiului Bizantin, determinând iremediabil o adâncire a crizei interne pentru ca, în 1204, capitala să fie cucerită de latini, iar peste aproape 250 ani, să primească puternica lovitură din partea Imperiului Otoman.

Este și cazul teritoriului românesc ce a cunoscut invaziile repetate ale populațiilor nomade asiatice, care în migrația lor spre vest și spre sud au intrat în contact cu locuitorii arealului carpato-danubiano-pontic. În cadrul acestei unități spațiale deosebit de complexe din punct de vedere fizico-geografic, un loc aparte l-a ocupat zona cuprinsă între Dunăre și Mare. Istoria regiunii dobrogene prezintă o serie de necunoscute, cauzate de puținătatea și echivocul surselor scrise și de diversitatea materialului arheologic și numismatic, câteodată incapabil să ofere o secvență completă și unitară a evenimentelor petrecute în această zonă, tocmai datorită absenței sau prezenței lui în cantități reduse.

Acest fapt a determinat discuții interminabile între specialiști. Puține lucrări au avut menirea de a oferi rezolvări ale unor ecuații cu mai multe necunoscute. De aceea, avem bucuria și plăcerea de a semnala apariția

unei noi monografii referitoare la teritoriul dintre Dunăre și Mare.

Această lucrare reprezintă încununarea cu succes a unei munci întreprinse atât pe teren, cât și în bibliotecă, de către prof. dr. Gh. Mănuclu Adameșteanu, cercetări prilejuite de pregătirea tezei de doctorat a domniei sale, sub îndrumarea prof. dr. doc. Ion Barnea.

Sub titlul *Istoria Dobrogei în perioada 969–1204. Contribuții arheologice și numismatice*, se întrevide o istorie a teritoriului dintre Dunăre și Mare, bazată pe coroborarea informației scrise cu rezultatele cercetării arheologice și numismatice, într-o perioadă de timp cuprinsă între urcarea pe tronul basileilor de la Constantinopol a lui Ioan Tzimiskes și căderea Imperiului în aria de influență politico-militară și economică a Occidentului latin, pentru mai bine de șase decenii.

Lucrarea este structurată astfel: o *Introducere* (p. I-III), după care urmează nouă capitole, catalogul monedelor, bibliografia, un rezumat amplu în limba franceză și planșe.

În primul capitol, intitulat *Bizanțul la Dunărea de Jos în timpul împăraților Ioan Tzimiskes-Vasile II (969–1025)* (p. 1-86), autorul prezintă evenimentele derulate în Balcani și în zona dintre fluviul Dunărea și litoralul pontic, ce au condus la o revigorare politică și militară a Bizanțului pe seama statului bulgar. Acțiunea de cucerire a teritoriului balcanic începută de împăratul militar Ioan

Tzimiskes își va găsi finalitatea în măsurile energice inițiate de Vasile al II-lea.

Conform cronicarilor bizantini, Vasile al II-lea a reușit să înfrunte dificultățile interne și externe, pentru ca în intervalul 1001–1018, după numeroase conflicte, să dea lovitura finală statului bulgar, prin cucerirea vechilor capitale: Marele și Micul Preslav, Pliska și Ohrida.

Sub impactul acestor evenimente, autorul încearcă să identifice din punct de vedere arheologic și geografic cetățile de la Dunărea de Jos și din Dobrogea care, cu certitudine, s-au aflat în aria de stăpânire a Bizanțului. Astfel, problema stăpânirii bizantine la nordul Dunării este pusă pe seama descoperirilor arheologice și numismatice din Dobrogea, Muntenia, sudul Moldovei și Oltenia, ale căror rezultate completează lacunele sau lipsa scrierilor cronicarilor bizantini și orientali.

Oferind puține informații, referiri și trimiteri privitoare la materialul arheologic provenit din fortificațiile dobrogene, autorul a elaborat însă o reușită catalogare și sistematizare a monedelor bizantine, urmărind metodic descoperirile numismatice de pe linia Dunării, din amonte (descoperirile de la Păciul lui Soare) coborând pe fluviu până la vărsarea în Marea Neagră, și, în continuare, urmărind linia litoralului (descoperirile de la Constanța și Mangalia), pentru a vedea momentul când acestea au pătruns la nord de fluviu și, concomitent, perioada în care s-a reinstaurat controlul imperial asupra Dobrogei.

Astfel, ne sunt prezentate câteva date privitoare la istoricul descoperirilor și a materialului arheologic (mai ales numismatic) provenit din cetățile Păciul lui Soare, Dervent, Capu-Dealului-Satu Nou, Cernavodă-Axiopolis, Capidava, Hârșova-Carsium, Ostrov-Beroe, Iglia-Troesmis, Măcin-Arrubium, Garvăn-Dinogetia, Isaccea-Noviodunum, Tulcea-Aegyssus, Nufăru-Thalamonium (?), Mahmudia-Salsovia, Constanța-Tomis, Mangalia-Callatis, Histria, Jurilovca-Argamum, Babadag, Adamclisi-Tropaeum Traiani, Pantelimonul de Sus-Ulmetum.

În capitolul II, *Organizarea administrativă și militară a Dobrogei în timpul lui Ioan Tzimiskes-Vasile II (969–1025)* (p. 87-99), autorul realizează o scurtă analiză cu caracter rezumativ a teoriilor și opiniilor istoriografice puse în circuitul științific de către specialiștii în domeniu, cu privire la organizarea administrativ-teritorială și militară a spațiului cuprins între Dunăre și Mare. În același timp, domnia sa ne oferă importante argumente de ordin narativ, arheologic (mai ales sfragistic) și numismatic referitoare la evoluția termenilor ce desemnează unitatea teritorială, dar și pe conducătorul ei civil și militar. Toate aceste încercări nu reprezintă altceva decât, intenția autorului de a insera în cadrul unei secvențe istorice coerente și reale date, noțiuni și evenimente veridice, ce ar putea completa paginile goale ale istoriei acestei provincii românești.

Criza din secolul XI: de la Constantin VIII la Nichifor III (1025–1081) (p. 100-136) este cel de-al treilea capitol al lucrării și se referă la perioada în care

conjunctura internațională favorabilă dușmanilor interni și externi ai imperiului este influențată de mișcările energice ale turcilor selgiucizi, de prezența normanzilor în Occidentul european, de revolte și atacurile succesive ale bulgarilor și rușilor kieveni și, nu în ultimul rând, de invaziile repetate ale populațiilor stepei euroasiatice (pecenegii, uzii și cumanii).

Această situație, deloc favorabilă Imperiului Bizantin, se reflectă în izvoarele scrise ale epocii, dar și în „mărturiile elocvente ale pământului” (dovezile arheologice și numismatice).

Într-un mod cu totul inedit, distrugerile cauzate de numeroasele atacuri ale „oamenilor stepei” sunt urmărite de către autor prin prisma oscilațiilor circulației monedei și a podoabelor în zona geografică amintită. Astfel, spre exemplu, în perioada 1072–1091, se pare că Dobrogea a fost temporar sub stăpânirea pecenegilor, consemnându-se deci, un hiatus al dominației bizantine aici, fapt reliefat și în săpăturile de la Silistra, Păciul lui Soare, Garvăn-Dinogetia. Concluzionând, autorul observă că în timpul împăratului Mihail VII Ducas se înregistrează o scădere a numărului de monede aflate în circulație, situație consemnată și de indicatorul monede/ani de domnie, fapt atribuit cauzelor interne și externe, a înlăturării autorității bizantine și a instaurării celei pecenege în Dobrogea (p. 136).

În cel de-al patrulea capitol, *Un atelier monetar dobrogian din secolul al XI-lea* (p. 137-147) se încearcă localizarea arheologică și geografic-istorică a unui atelier monetar local, care în opinia specialiștilor pare să fi funcționat la Silistra-Dorostolan sub controlul administrației bizantine, într-o perioadă în care Dobrogea de Nord era ruptă de restul imperiului (în deceniul al 8-lea al secolului al XI-lea, în timpul domniei împăraților Roman IV Diogene, Mihail VII Ducas și Nichifor III Botaneiates).

Identificat după cantitatea de monedă găsită în teritoriul vechiului centru Silistra-Dorostolan, în comparație cu descoperirile din restul spațiului dobrogian, ce datează din această perioadă, autorul ajunge la concluzia că, este vorba de un atelier oficial ce lucra pe scară largă, excluzând posibilitatea de a fi pus în legătură cu existența unei formațiuni politice autonome de thema Paristrion, chiar în condițiile întreruperii temporare a controlului bizantin asupra acestei regiuni, vreme de câțiva ani. Prezența lui în această zonă a stăpânirii imperiale nu reprezintă un fenomen izolat în lumea bizantină ci, prin activitatea sa, împărații au încercat să suplinească lipsa banilor pentru a plăti trupele de mercenari, care trebuiau să țină piept invaziilor din ce în ce mai numeroase ale nomazilor (p. 144).

Capitolul V – *Dobrogea în timpul împăratului Alexios I Comnenul (1081–1118)* (p. 148-162), tratează problema revigorării politice, militare și administrative a Imperiului, ce l-a avut în această perioadă pe tronul său pe împăratul reformator, care va pune bazele unei noi dinastii – cea a Comnenilor – și care va da Bizanțului un prestigiu neegalat până la cucerirea sa de către otomani în 1453.

Informațiile oferite de *Alexiada* a Anei Comnena, probate de rezultatele cercetării arheologice, numismatice și sfragistice, „luminează” istoria regiunii de la Dunărea de Jos pentru ultimile decenii ale secolului al XI-lea și începutul celui de-al XII-lea. Autorul acordă o importanță aparte descoperirilor numismatice (izolate și tezaure), ce acoperă o arie geografică întinsă, însumând peste 1000 de exemplare, datate în această perioadă. Prezentarea lor este însoțită de analogii cu descoperirile făcute în zone geografice învecinate cu Dobrogea. Totodată, repartizarea materialului numismatic în acest spațiu, în funcție de valoarea nominală a monedelor, de cantitatea și puritatea aliajului pieselor, de clasele din care fac parte și de metoda prelucrării lor (vezi tabelele și anexele, clasificările și planșele din cea de-a doua parte a lucrării), alături de investigarea siturilor în plan orizontal și vertical, are ca rezultat identificarea cetăților care au avut de suferit în urma raidurilor populațiilor migratoare, din anii 1082/1083, 1085/1086, 1087, 1090, 1095, 1112, 1114.

În capitolul VI – *Un atelier monetar la Isaccea în timpul lui Alexios I Comnenul* (p. 163-173), autorul semnalează prezența unui alt centru de batere a monedei în Dobrogea, de data aceasta nu la Silistra-Durostolon, ci la Isaccea. Atelierul este datat și localizat în urma efectuării unor sondaje arheologice și analitice comparative a materialului numismatic provenit din acest centru și a unor piese emise în alte regiuni ale Imperiului. În același timp, se analizează activitatea altor ateliere de batere a monedei bizantine din „întreaga Thracie” (de pe teritoriul Bulgariei de astăzi și a Macedoniei), dar și din Grecia și Turcia.

Organizarea administrativă și militară a Dobrogei în secolele XI–XII: de la Constantin VIII până la Alexios I (1025–1118) (p. 174-188) reprezintă obiectul de studiu al celui de-al VII-lea capitol al lucrării.

Autorul pune în discuție cu acest prilej evoluția termenilor ce desemnau unitatea teritorial-administrativă de bază (*thema*) și autoritatea civilă și militară ce se afla la conducerea acesteia (strategul, katepanul, ducele). Noile reforme administrative imperiale prevedeau ca acestea să nu mai fie circumscipții militare, ci subdiviziuni civile, ele fiind deci, independente de comandamentele militare (p. 174). Concomitent, se limitau atribuțiile strategilor și se realiza o clară precizare a prerogativelor katepanilor și a ducilor. Toate aceste decizii au avut menirea de a spori rolul administrației civile de la Constantinopol, în detrimentul funcționării militare, fapt ce a prejudiciat considerabil prestigiul politic și militar al Imperiului bizantin. Tocmai astfel de disfuncționalități ale aparatului de conducere imperial au cauzat și pierderea unor provincii și teritorii vitale Bizanțului, cum ar fi Siria și Mesopotamia, în dauna selgiucizilor, Italia, în favoarea normanzilor, teritorii de-a lungul coastei Adriaticii, smulse de unguri și sârbi.

În această perioadă de timp, Dobrogea era inclusă în marea *themă* Paristrion, autoritatea administrativă a imperialilor asupra regiunii menținându-se permanent,

cu mici intermitențe datorate raidurilor migratorilor (pecenegi, uzi și cumani). Autorul consideră în acest sens că succesiunea secvențelor istorice ale provinciei dobrogene este întreruptă de numeroase hiatusuri, fenomen ce se datorează „unor deficiențe informaționale de moment și nu unei absențe reale a stăpânirii bizantine pe aceste meleaguri” (p. 186).

În capitolul al VIII-lea – *Dobrogea în timpul domniei împăraților Ioan II Comnenul și Manuel I Comnenul (1118–1180)* (p. 189-199), se continuă prezentarea situației de la Dunărea de Jos într-o perioadă de timp pentru care informațiile narative despre acest spațiu sunt foarte vagi, lacunare și, uneori, eronate. De aceea, descoperirile sfragistice, numismatice și arheologice, deși puține și inegal repartizate în teritoriu, vin să completeze o secvență istorică mai neclară a istoriei Dobrogei. Pe baza acestui material diversificat (amfore, ceramica smălțuită, obiecte de podoabă și de cult, numeroase monede provenite din atelierele imperiale etc.) autorul semnalează, incontestabil, continuitatea stăpânirii bizantine la nordul fluviului, la sfârșitul secolului al XII-lea. Insistând pe descoperirile numismatice provenite din această zonă, autorul face unele observații cu privire la încetarea existenței (cel puțin pentru câțiva ani, câteva decenii sau chiar secole) a unor cetăți dobrogene și dunărene, pusă pe seama atacurilor populațiilor euroasiatice, care au continuat să șubrezească temelii Imperiului, prin incursiunile repetate în sudul fluviului.

În ultimul capitol, intitulat sugestiv *Criza Imperiului bizantin (1180–1204)* (p. 200-209), autorul prezintă rezumativ cauzele și evenimentele ce au determinat cucerirea Constantinopolului de către latini (9 mai 1204), după un asediu de câteva zile. După moartea împăratului Manuel I Comnenul (24 septembrie 1180) criza politică, administrativă și militară se adâncește, constatându-se o înmulțire a dușmanilor interni și externi ai Bizanțului. În Occident, statele catolice își întăresc puterea în jurul scaunului papal și inițiază, sub pretextul sfintei lupte de eliberare a fraților credincioși de sub stăpânirea musulmană, o serie de cruciade, ce ascundeau în fapt dorința și nevoia expansiunii politice și economice a acestora, în dauna unui imperiu măcinat de intrigă și slăbit fizic. În Orient crește puterea turcilor selgiucizi iar dinspre imensele stepe euroasiatice, vin din ce în ce mai multe și mai numeroase grupuri de nomazi. În Balcani, revoltele vlahilor și bulgarilor, pretențiile sporite ale ungarilor și sârbilor nu fac altceva decât să sporească și să alimenteze factorii de eroziune a fundamentelor laice și spirituale ale autorității imperiale. La toate acestea se adaugă fiscalitatea excesivă menită să susțină financiar operațiunile militare ale Bizanțului, dar și intrigile și comploturile din interior.

Cucerirea Constantinopolului (1204) de către occidentali și înființarea pentru mai bine de 60 de ani a unui imperiu latin pe coasta Bosforului, avea să anticipeze căderea acestei cetăți a creștinătății sub stăpânirea otomană, în 1453.

Revenind la problemele legate de istoria zonei de la Dunărea de Jos, concluzia autorului este că prezența bizantinilor în Dobrogea a fost o realitate, cel puțin până la începutul secolului al XIII-ea, mai bine zis până în 1201 când Ioniță Kaloian cucerește Varna, iar bizantinii sunt înlăturați din această zonă.

Dacă sărăcia izvoarelor scrise și informațiile, uneori contradictorii, desprinse în urma analizei acestora sunt incapabile să limpezească lucrurile pentru această perioadă, lucrarea cercetătorului Gh. Mănucu-Adameșteanu reușește să repună în discuție o serie de aspecte cu privire la istoria acestei provincii, dintr-o perspectivă inedită – cea arheologică și numismatică.

Chiar dacă suferă de mici carențe (legate de necesitatea prezentării mai multor informații referitoare la materialul arheologic și stratigrafia unor situri, cu trimiteri bibliografice și adnotările de rigoare), ce nu țin neapărat de metodologie și neglijență profesională, ci de câmpul vast al cercetării pe care autorul a încercat să-l acopere, în urma a mai multor ani de studii și participări la numeroase campanii arheologice în Dobrogea, inițiativa sa merită să fie felicitată. Lucrarea a pătruns fără discuție în circuitul științific de specialitate, devenind un instrument de lucru prețios, mai ales că, în a doua parte a sa, autorul realizează un catalog al tuturor monedelor

inedite și al celor incomplet publicate (p. 210-343). La note sunt prezentate piesele publicate până la sfârșitul anului 2000. Catalogul a fost realizat după următoarele criterii: *din punct de vedere cantitativ și calitativ* al materialului, catalogul a avut în vedere succesiunea tezaure – descoperiri izolate și ordinea aur, argint, bronz; *din punct de vedere geografic*, prezentarea se face de la sud spre nordul provinciei, iar centrele mai importante de pe linia fluviului sunt menționate dinspre amonte spre aval, deci de la Păcuil lui Soare spre Nufăru.

Lucrarea mai cuprinde o listă a abrevierilor (p. 344-348), bibliografia studiată (p. 349-398) precum și 57 de tabele (p. 399-464), rezumatele capitolelor în limba franceză (p. 465-486) și planșe (p. 487-500).

Această monografie se impune prin conținutul științific, stilul redactării, metodologie și valențele informaționale.

Această nouă apariție editorială vine să rezolve o serie de probleme de istorie economică, militară și politică, iar metodologia uzitată de către autor aici răspunde unei necesități de ultimă oră a cercetării istorice românești: realizarea unei istorii a spațiului românesc prin coroborarea izvoarelor scrise cu informațiile investigațiilor arheologice și numismatice.

GEORGE BILAVSCHI